

**HET HANDELINGSBEGRIIP IN A. GIDDENS' STRUCTURATIETHEORIE:
EEN POSITIEVE KRITIEK OP HERMENEUTIEK EN
ETNOMETHODOLOGIE**

Martin Ruebens

In deze bijdrage staat een conceptueel probleem centraal: 'wat is sociaal handelen?'. Een stimulerende poging om het actor-structuur dualisme in het sociologisch denken te overbruggen vinden we in de structuratietheorie van A. Giddens. In de opbouw van zijn handelingsbegrip volgt A. Giddens nieuwe ontwikkelingen in het hermeneutisch denken. Hierin manifesteert zich een 'linguistic turn' die hij ook herkent in de wijze waarop de etnomethodologie het Weberiaans handelingsconcept herformuleert. Met de commentaar van J. Habermas en M. Foucault als invalshoek, onderzoekt A. Giddens kritisch de limieten van het hermeneutisch denken. Het resultaat is een niet-subjectivistische handelingstheorie waarin toch belangrijke hermeneutische accenten centraal staan.

Inleiding

Pogingen om een "natuurwetenschap van de maatschappij" te ontwikkelen zijn in de geschiedenis van het sociaal-wetenschappelijk denken onverminderd aan een kritische bevraging onderworpen geweest. H. Kunneman (1986: 123-127) onderscheidt drie invalshoeken van waaruit de kritiek op dit natuurwetenschappelijk model tot stand kwam. Ten eerste, op wetenschaps-filosofisch vlak, heeft het werk van T. Kuhn, I. Lakatos en P. Feyerabend het geloof in een naïef empirisme ondermijnd. Een tweede ontwikkeling vinden we terug in het marxistisch geïnspireerde sociaal-wetenschappelijk denken dat het geloof in een waardevrije wetenschap in twijfel trok. Tenslotte werd ook het statuut van de wetenschapper als een objectief waarnemer in vraag gesteld, meer bepaald door hermeneutisch geïnspireerde, interpretatieve denkmodellen die pleiten voor meer vertrouwdheid met het zelfbegrip van de betrokken actoren.

Een gemeenschappelijk kenmerk van deze drie kritische invalshoeken is het voornamelijk epistemologisch karakter van hun discussies: er wordt nagedacht over hoe geldige (sociaal-)wetenschappelijke kennisverwerving tot stand kan komen. A. Giddens bewandelt in zijn structura-tietheorie een geheel andere weg om het positivistisch denken in de sociale wetenschappen kritisch te evalueren. Alhoewel hij deze epistemologische discussies zeker niet onbelangrijk acht, plaatst hij in zijn structura-tietheorie een ontologische kritiek centraal:

"Rather than becoming preoccupied with epistemological disputes and with the question of whether or not anything like 'epistemology' in its time-honoured sense can be formulated at all, those working in social theory, I suggest, should be concerned first and foremost with reworking conceptions of human being and human doing, social reproduction and social transformation." (Giddens, 1984: XX)

In deze reconceptualisatie van het actor- en handelings-begrip richt A. Giddens zich tegen het uniformiteits-

principe als een metafysische vooronderstelling aanwezig in het positivistisch denken (Cohen, 1987). A. Giddens verwerpt de assumptie dat, in analogie met de natuur, de mens en de samenleving onderworpen zouden zijn aan een geheel van a-historische wetmatigheden en universele krachten. Hiermee ontkent A. Giddens niet het bestaan van handelingspatronen of regelmatige gedragsconfiguraties, maar hij weigert dit toe te schrijven aan mechanismen werkzaam achter-de-rug-om van de actor. De mens onderscheidt zich in zijn kundige bekwaamheid om zelf vorm te geven aan de organisatie van zijn sociaal leven.

In deze bijdrage vatten we vooreerst de krachtlijnen samen van Giddens' ontologisch antwoord op de vraag 'wat is (sociaal) handelen?' (paragraaf 1). In zijn handelingsbegrip springt de invloed van het hermeneutisch denken en de etnomethodologie in het oog, alhoewel hij een kritische evaluatie niet uit de weg gaat. Zijn aandacht voor recente verschuivingen in het hermeneutisch denken resulteert in een positieve kritiek van deze 'linguistic turn' zoals dit in het werk van H.G. Gadamer tot uiting komt (paragraaf 2). Parallel aan deze verschuiving van een 'oude' naar een 'nieuwe' hermeneutiek brengt, in de sociologische theorievorming, de etnomethodologie een gelijkaardige herformulering van het Weberiaans handelingsbegrip (paragraaf 3). Uit dit hermeneutisch geïnspireerd denken put A. Giddens argumenten om de 'knowledgeability' van de actor te onderbouwen. Tegelijkertijd onderstreept hij de begrensdheid van deze 'kennis-bekwaamheid' en hij bouwt hierbij verder op de hermeneutiekkritiek van zowel J. Habermas als het structuralisme (paragraaf 4).

1. Krachtlijnen van Giddens' handelingsbegrip

Het uitgangspunt van Giddens' structuratietheorie is de wens een uitweg te vinden uit het traditioneel dilemma in de sociale wetenschappen tussen "objectivistische" en "subjectivistische" theorieën. Noch de maatschappelijke instituties, noch de intentionele actor kunnen het interessepunt bij uitstek zijn van waaruit een maatschappij-

analyse moet vertrekken. Dit actor-structuurdualisme, dat zo diep in het sociaalwetenschappelijk denken ingeschreven is, moet overstegen worden. De structuratie-theorie is een poging om hiertoe nieuw conceptueel materiaal aan te reiken door tussen handeling en structuur een logische verbinding tot stand te brengen.

In tegenstelling tot een groot aantal (analytische) handelingsfilosofen identificeert A. Giddens (1979a: 79-82, 1984: 8-11) het handelingsbegrip niet met intentioneel, doelgericht gedrag. Uit de term "intentie" of "doel" kan de misleidende conclusie voortvloeien dat het menselijk handelen een opeenstapeling is van afzonderlijke handelingsprojecten of doeleinden. In de terminologie van A. Schutz (1932) kunnen we stellen dat het "handelen" geen aaneenschakeling is van zelfstandige "handelingen", maar veeleer een voortdurende stroom van doelgerichte activiteiten. Slechts in een moment van reflexie kunnen afzonderlijke handelingsprojecten uit deze activiteitsstroom geïsoleerd worden. In een handelingsanalyse, geformuleerd in termen van intenties en doeleinden, wordt niet alleen voorbijgegaan aan de continuïteit van het handelen, maar neemt men tevens aan dat mensen in hun handelen bewust gericht zijn op het doen van iets. Bovendien wordt het bewustzijn meestal begrepen als een bekwaamheid om de redenen te verwoorden waarom iets gedaan wordt. Volgens A. Giddens wordt hier niet alleen een enge visie op het bewustzijn overbeklemtoond, maar wordt ook onvoldoende rekening gehouden met invloeden uit het onbewuste. Het resultaat is een overdreven subjectivisme dat het handelen volkomen begripbaar acht in termen van intenties en doeleinden, redenen en motieven, die mensen bewust onder woorden kunnen brengen.

Om dit subjectivisme te vermijden opteert A. Giddens (1979a: 79-81) voor een herformulering van het handelingsbegrip waarin de intentie niet langer centraal staat, maar wel de "praxis", of m.a.w. de interventies die mensen tot stand brengen in de natuur en in hun sociale relaties. De actor blijft centraal staan, maar is niet langer een intentioneel gericht subject, maar een "agent", een handelend persoon. De vraag wat de actor

"doet" wordt primair en losgekoppeld van de (niet-)intentionele aspecten vervat in wat gedaan wordt. In dit actorconcept kunnen twee essentiële componenten onderscheiden worden, die A. Giddens (1982: 9) omschrijft als "capability" en "knowledgeability". De actor is, voor eerst, bekwaam tot handelen, of m.a.w. hij bezit het vermogen om een wending aan te brengen in het verloop van de gebeurtenissen in de wereld. Door deze bekwaamheid "to make a difference" gebeurt er iets dat, zonder deze interventie van de actor, niet zou gebeurd zijn.

Met de tweede component, "knowledgeability", onderschrijft A.Giddens (1984: 4-7, 90-92; 1987: 62-65) de stelling dat mensen in hun sociale praktijken in belangrijke mate gebruik maken van sociale vaardigheden, methoden en procedures, waarmee het sociale leven op een voor elkaar herkenbare en begrijpbare wijze opgebouwd en in stand gehouden wordt. Deze "ethno-methods" hebben betrekking op "how to go on", hoe zich te bewegen in alledaagse, sociale situaties. Actoren bezitten niet alleen de bekwaamheid om met deze methoden of vaardigheden om te springen, maar ze zijn ook "knowledgeable" over hoe het sociale leven "werkt". Een deel van deze kennis over deze "ethno-methods" kunnen we uitdrukkelijk verwoorden en behoort tot, wat A. Giddens omschrijft als, ons "discursive consciousness".

Daarnaast "kennen" we heel wat van deze sociale vaardigheden zonder evenwel in staat te zijn om ze onder woorden te brengen. Dit behoort tot ons "practical consciousness", d.i. het geheel aan vooronderstellingen dat we vanzelfsprekend en stilzwijgend hanteren en samenvatten als "what everyone knows". Door de aandacht te vestigen op de centrale rol van deze "ethno-methods", vervat in ons praktisch bewustzijn, wordt het betekenisgevingsproces niet langer in termen van individuele bewustzijns-elementen benaderd (Giddens, 1977: 165-178). Dit subjectivisme wordt vermeden en vervangen door een procedurale benadering. De betekenissen die we hechten aan onze eigen handelingen of aan die van de ander, vinden hun oorsprong in de methoden of procedures, die we, veelal routinematig, vanzelfsprekend en stilzwijgend, in

onze alledaagse activiteiten hanteren om interpretaties op te bouwen.

Tussen het discursieve en het praktische bewustzijn is de grens vloeiend en ze verschuift onder invloed van socialisatie- en leerprocessen. Er is enkel een verschil tussen wat kan verwoord worden en wat simpelweg gedaan wordt. Een ander deel van deze kennis over de werking van het sociale leven ligt opgeslagen in het onbewuste. Daarom ruimt A. Giddens in zijn handelingsmodel ook plaats voor psycho-analytische elementen. Onbewuste motieven en drijfveren vervullen in het menselijk handelen ongetwijfeld een belangrijke rol. A. Giddens (1984: 5) waarschuwt echter voor een te vergaand reductionisme op dit vlak: het bewustzijn mag niet volledig vanuit deze onbewuste processen begrepen worden.

Met deze conceptualisering van de actor als een "knowledgeable and capable agent" heeft A. Giddens een hermeneutisch geïnspireerd mensbeeld in zijn structuratie-theorie ingebouwd. Menselijke actoren kenmerken zich door hun bekwaamheid tot "reflexieve sturing" van hun handelen. Dit handelen moet bekeken worden als een proces, als een voortdurende stroom van doelgerichte activiteiten. Hierin spelen tijd en ruimte een wezenlijke rol, niet als een drie- of vier-dimensionele omgeving van het handelen, maar als een essentieel, vormgevend bestanddeel ervan (zie Giddens, 1979b: 198-233; 1984: 110-161; 1987: 140-165). De tijd-ruimte relatie, die de contextualiteit van het handelen uitmaakt, wordt door de actor opgenomen als een intrinsiek bestanddeel van het proces van betekenisgeving. Routinematig doen we een beroep op wat vooraf ging en anticiperen we op wat komen zal wanneer we in onze interacties betekenisgevingen opbouwen, ondersteunen en communiceren. In dezelfde zin, nemen actoren reflexief fysisch-ruimtelijke aspecten op om hun betekenisgevingen tot uitdrukking te brengen. Alle sociale interactie is in deze betekenis een snijpunt van 'presence' en 'absence'. Op elk moment van de sociale interactie grijpen drie vormen van temporaliteit op elkaar in. De onmiddellijke activiteitenstroom van het dagelijks leven is tegelijkertijd verweven zowel met

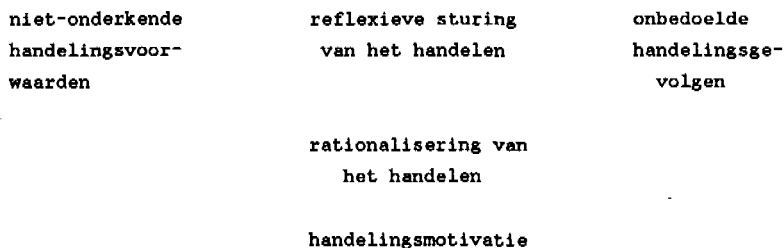
de levenscyclus van het individu als met de lange-termijn-ontwikkeling van de maatschappelijke instituties. Op dezelfde wijze is elke face-to-face interactie, waarin actoren fysisch voor elkaar aanwezig zijn, verweven met wat zich buiten de grenzen van deze 'co-presence'-situatie afspeelt. Onze 'hier-en-nu' activiteiten staan in een relatie van permanente wederzijdse beïnvloeding met 'afwezige' sociale praktijken.

De bekwaamheid tot een 'reflexieve sturing' van het handelingsproces manifesteert zich veelal routinematig en betekent niet dat we altijd onze bedoelingen onder woorden kunnen brengen. Veelal beperkt zich dit tot een stilzwijgende kennis over de sociale vaardigheden vereist in het dagelijkse sociale leven. In het kader van deze reflexieve sturing van het handelen willen we soms doordringen tot de redenen, de "gegronde" handelingsprincipes, die uitdrukken waarom deze handeling gesteld werd. Hier rationaliseren we het handelen, d.w.z. we onderbreken even de handelingsstroom om de technische efficiëntie van deze handeling te onderzoeken. Deze "rationalisering" is een uiting van de reflexieve, competente gedragssturing en dus een normaal onderdeel van ons alledaagse handelen. Naast reflexieve sturing en rationalisering is er een motivationele component in het handelen. Motieven zijn de behoeften die tot handelen aanzetten, waarbij A.Giddens heel wat ruimte openlaat voor onbewuste impulsen.

Deze drie componenten in het handelen, die allen een uiting zijn van de "knowledgeability" van de actor, zijn aan twee zijden begrensd. Aan ons handelen zijn er voor eerst onbedoelde en niet-voorziene handelingsgevolgen verbonden. Het functionalisme heeft dit fenomeen benaderd als handelingsgevolgen die op het eerste gezicht irrationeel lijken, maar toch verklaarbaar zijn als een functionele bijdrage tot reproductie van institutionele structuren in de samenleving. A. Giddens (1977: 96-134) verwerpt deze functionalistische interpretatie omdat het functiebegrip slechts een zwakke verklarende waarde bezit en geen plaats biedt voor een (kennis)bekwame actor. Het bestaan van deze onbedoelde handelingsgevolgen

mag echter niet ontkend worden, want ze zijn de onvermijdelijke nevenprodukten van wat we bedoeld hadden in ons handelen. Bovendien zijn ze in een feedback-relatie met het handelen verbonden, in die zin dat ze, verder in de tijd, de context van het handelen kunnen beïnvloeden. Onbedoelde handelingsgevolgen kunnen dus aan het handelen terug verschijnen als niet-onderkende handelingsvoorwaarden. Door deze dubbele begrenzing van de "knowledgeability" in acht te nemen, verwijdt A. Giddens zich van een volkomen interpretatief geïnspireerde sociologieopvatting. Naar zijn oordeel wordt in de interpretatieve sociologie onvoldoende aandacht besteed aan gebeurtenissen en processen in het sociale leven die door de betrokken actoren niet bedoeld werden.

Schematisch worden deze stellingen samengevat in de volgende voorstelling van een "stratificatiemodel" van het handelen (zie Giddens, 1979b: 55-59, 1982: 30-32 en 1984: 5-14, eigen vertaling).

Deze reconceptualisering van het handelingsbegrip is slechts één luik van Giddens' structuratietheorie. Eventueel aandacht krijgt een herformulering van het structuurbegrip, waardoor het misleidend dualisme tussen actor en structuur vermeden kan worden. Hiertoe legt A. Giddens een logische verbinding tussen het handelingsbegrip en het structuurbegrip. Hoe hij, in een discussie met het functionalistisch en structuralistisch denken, deze conceptuele link uitwerkt, hebben we elders reeds toegelicht (zie Ruebens, 1986). Hier volstaat de opmer-

king dat A.Giddens in zijn "dualiteit van structuren" benadrukt dat handelings- en kennisbekwame actoren doorheen hun sociale interacties structurelementen produceren en reproduceren. In zijn structuratietheorie neemt A. Giddens afstand van een objectivistisch structuurbegrip: de structurerende eigenschappen van een sociaal systeem zijn geen bovenindividuele gegevens die het sociale handelen dwingend vorm geven. Structuren, als een buiten tijd en ruimte staande orde van (interpretatieve en normatieve) regels en hulpbronnen, leiden een "virtueel" bestaan. Alhoewel handelen slechts mogelijk is door bemiddeling van deze structurerende elementen, vinden deze structurelementen slechts in onze sociale praktijken een moment van actualisering en reproductie. Handelen en structuur vormen geen dualisme, wel een dualiteit, in de betekenis dat ze elkaar vooronderstellen.

2. Naar een 'nieuwe' hermeneutiek

Als reactie op het positivistisch wetenschapsmodel omschrijft A.Giddens (1982: 5) zijn structuratietheorie als een "hermeneutically informed social theory", alhoewel hij tegelijkertijd de waarschuwing uit dat de ideeën van de hermeneutiek kritisch geëvalueerd moeten worden. Om hier deze hermeneutische inspiratie goed te begrijpen is een korte filosofische uitwijding over recente ontwikkelingen in het hermeneutisch denken niet onbelangrijk (zie ook Outhwaite, 1975; Bauman, 1978; Bleicher, 1980; Chew, 1982; Mueller-Volmer, 1985 en Hekman, 1986). In de kern van zijn handelingsbegrip plaatst A. Giddens de noties 'subjectiviteit' en 'betekenisgeving'. Van oudsher heeft de hermeneutiek rond deze twee aspecten een intense discussie gevoerd. In dit verband ontleent A. Giddens enkele basisstellingen aan het recente filosofisch werk van H.G. Gadamer (1975). In deze 'nieuwe' hermeneutische theorie wordt volgens A. Giddens het hermeneutisch denken succesvol bevrijd van het sinds de negentiende eeuw gangbare etiket van 'subjectivisme' en 'psychologisme'.

In de negentiende eeuw bracht F. Schleiermacher (1768-1834) een eerste systematische formulering van een hermeneutiek die zich van een tekstkritische methode verruimt tot een algemeen toepasbare methode om zin en betekenis te ontsluiten. Het hermeneutisch denken van F. Schleiermacher wordt meestal als een vorm van Romantisch subjectivisme omschreven. Zijn hermeneutiek zou een zoektocht inhouden naar de intenties van de auteur door zich in de "geest" van de auteur te verplaatsen om zo de creatieve expressie te reconstrueren. Voor deze lectuur van F. Schleiermacher is vooral W. Dilthey (1833-1911) verantwoordelijk (Mueller-Volmer, 1985: 8). Als biograaf van F. Schleiermacher hadden zijn uitspraken over Schleiermachers hermeneutiek een algemeen erkende waarde. Hierdoor ontstond de wijd verspreide opvatting dat het hermeneutisch denken van de negentiende eeuw leidde tot een "psychologisering" van het "Verstehen". In zijn boek "Einleitung in die Geisteswissenschaften" (1883) bevestigt W. Dilthey deze opvatting wanneer hij aan de menswetenschappen een eigen object en bijhorende kenmogelijkheid toekent. Dit "Verstehen" houdt een empathische reconstructie in van iemands onmiddellijke, doorleefde ervaringen, door ons in het mentale leven van de ander te verplaatsen om zo zijn gedachten, emoties en wensen te kunnen "nacherleben".

In zijn later werk, o.a. in "Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften" (1910), verlaat W. Dilthey deze psychologische interpretatie van het hermeneutisch proces (Outhwaite, 1975: 26; Kunneman, 1986: 163-166). Het "nacherleben" van de innerlijke ervaringen van de ander wordt niet langer als een volkomen subjectieve aangelegenheid benadert. Zonder in een psychologisch reductionisme te vervallen is het "Verstehen" ook mogelijk. De individuele levenservaringen van de ander zijn ons niet totaal vreemd, want we brengen deze deel-ervaringen steeds in relatie tot een bredere sfeer van intersubjectief gedeelde betekenisgevingen die hij aanduidt met een Hegeliaanse term als 'objektiver Geist'. Het medium waarlangs deze intersubjectief gedeelde wereld van betekenisgevingen opgebouwd wordt is

de taal. Door de mens nu als een taalwezen te benaderen, brengt W. Dilthey geen totaal nieuw gegeven in de hermeneutische discussie. Volgens Meuller-Volmer (1985: 8-11) was het thema 'taal' reeds bij F. Schleiermacher aanwezig, maar komt dit in de interpretaties van W. Dilthey onvoldoende tot uiting.

Wanneer H.G. Gadamer in zijn boek "Wahrheit und Methode" (1975) dit talig karakter van het menselijk begriip naar het centrum van de discussie plaatst, dan is dit op zich geen voldoende reden om te spreken van een omslag in het hermeneutisch denken. Met H.G. Gadamer kunnen we echter wel spreken van de ontwikkeling van een "nieuwe" hermeneutiek in die zin dat hij de relatie taal-"Verstehen" aangegrepen heeft om een ontologische wending in de hermeneutiek verder kracht bij te zetten (zie Chew, 1982; Oliver, 1983 en Stone, 1985). Het fundament van deze ontologische wending ligt in de existentiële fenomenologie van M. Heidegger. Vertrouwd, als student en vriend, met de ideeën van M. Heidegger, heeft H.G. Gadamer dit ontologisch perspectief ingebracht in zijn sociaal-wetenschappelijke grondslagdiscussies. In zijn boek 'Sein und Zeit' (1927) gaat M. Heidegger op zoek naar de 'existentialia', de wezenskenmerken van het menselijk bestaan. Fundamenteel in dit 'Dasein', in de unieke manier waarop de mens in-de-wereld-staat, is een pre-reflexief begriip van zichzelf en van de wereld om hem heen. Dit houdt in dat het 'Verstehen' nooit vanuit een 'tabula rasa' vertrekt, want het Dasein als in-de-wereld-zijn is van bij de aanvang gesitueerd en gelocaliseerd. We zijn in de wereld ondergedompeld, in een instrumentele relatie betrokken op de dingen om ons heen en beladen met vooroordelen en vooronderstellingen. M. Heidegger verwerpt daarom een betekenisstheorie die betekenisgevingen herleidt tot intenties van het individuele bewustzijn. Het reconstrueren van deze intenties herleidt het probleem van het begriip tot een kennisprobleem, tot een epistemologisch probleem. Daarentegen benadrukt M. Heidegger dat elke vorm van begriip, ook het wetenschappelijke begriip, een elementaire mogelijkheidsvoorwaarde vindt in de menselijke, pre-re-

flexieve 'Seinsverständnis', als een oorspronkelijk bestanddeel van het 'Dasein'. Hierdoor wordt een hermeneutische discussie tegelijkertijd een ontologie, een discussie over de wezenskenmerken van het menselijk bestaan.

Geïnspireerd door dit ontologisch perspectief poneert H.G.Gadamer dat alle 'Verstehen' onvermijdelijk met vooroordelen verbonden is. De Verlichting heeft deze vooronderstellingen of vooroordelen in discrediet gebracht; ze moeten uitgeschakeld worden om "objectieve" kennis te kunnen bereiken. De Romantische hermeneutiek ziet dit mogelijk door een empathische identificatie met de innerlijke ervaringen van de ander. In de visie van H.G.Gadamer daarentegen, begrijpen we een tekst, een cultuuruiting of een handeling slechts door in dit proces van "Verstehen" te vertrekken vanuit onze concrete situatie en de actuele problemen die we daarin ontmoeten. H.G. Gadamer (1975: 269) hanteert hiervoor de term "horizon" om de reikwijdte en de grenzen aan te duiden van de inzichten die een persoon vanuit zijn positie opbouwt. Het "Verstehen" kan dan omschreven worden als een fusie of versmelting van horizonten (Gadamer, 1975: 273).

Net zoals een tekst, een cultuuruiting of een handeling een historisch gesitueerde creatie is, is ook de interpretatie ervan een historisch gesitueerde creatie. Deze historische afstand moet niet overbrugd worden door zich in te leven in de traditie waarbinnen een tekst of handeling gesitueerd is, om zo de eigen traditie, en de vooroordelen hierin, tussen haakjes te plaatsen. "Verstehen" is niet een reconstructie van de subjectieve intenties die aan de basis liggen van de creatie van een tekst, een cultuuruiting of handeling. "Verstehen" is een produktief proces waarbij de interpretator vanuit zijn eigen traditie een creatieve bemiddeling aangaat met de traditie waarbinnen datgene wat geïnterpreteerd wordt zich situeert. Dit maakt het begrijpen tot een oneindig proces: steeds nieuwe betekenissen worden tot stand gebracht doordat vanuit steeds nieuwe tradities interpretaties opgebouwd worden. Tegelijkertijd verste-

vigt H.G. Gadamer dit ontologisch perspectief door te stellen dat deze fusie van horizonten slechts mogelijk is door bemiddeling van de taal, omdat de mens de werkelijkheid slechts ontmoet doorheen de taal. Door dit talig karakter van het 'Verstehen' te benadrukken, neemt H.G. Gadamer ook definitief afstand van het Romantisch subjectivisme dat met het hermeneutisch denken geassocieerd wordt. Via de taal, als een gedeeld linguïstisch erfgoed, worden betekenissen openlijk toegankelijk en bespreekbaar.

Wanneer A. Giddens zijn structuratietheorie als hermeneutisch geïnspireerd omschrijft dan heeft hij deze 'nieuwe' hermeneutiek voor ogen. Deze wending in het hermeneutisch denken heeft nieuw leven ingeblazen in het concept 'Verstehen'. Het begrijpen van betekenisvol menselijk handelen wordt losgekoppeld van een empathisch proces van 'inleving' in de ervaringen van de ander. Tegelijkertijd is het 'Verstehen' méér dan het methodologisch fundament of de kernmethode bij uitstek van de menswetenschappen. De notie 'Verstehen' is tevens de uitdrukking van een wezenlijk bestanddeel van alle sociale interactie. Dit hermeneutisch element vormt de grondslag van het maatschappelijk leven; het is de grondvoorwaarde voor communicatie en interactie. A. Giddens treedt deze nieuwe inhoud van het concept 'Verstehen' bij door de erkenning van het individu als een 'knowledgeable agent'. Het 'Verstehen' identificeert A. Giddens als een bekwaamheid behorend tot de handelingscompetentie van elke actor, die zo in dialoog met de ander wederzijds begrip tot stand brengt. Hierbij grijpt de actor steeds terug naar de taal als het medium waarlangs deze intersubjectiviteit praktisch opgebouwd wordt (Giddens, 1979a: 21).

3. Het etnomethodologisch handelingsbegrip

Met de 'knowledgeability' van de actor en het talig karakter van elke sociale interactie sluit A. Giddens in zijn handelingsbegrip aan bij de nieuwe trend in het hermeneutisch denken. Parallel aan deze ontwikkeling in

het hermeneutisch debat kunnen we een gelijklopende verschuiving waarnemen in de sfeer van de interpretatieve sociologische theorievorming. De interpretatieve sociologie heeft zich doorheen de jaren in verschillende varianten gemanifesteerd. Een verscheidenheid aan denkinvloeden heeft steeds opnieuw een andere uitwerking verleent aan de interpretatieve basisgedachte. Zo tekent zich in het werk van G. Simmel en M. Weber een neo-kanthiaanse invloed af, terwijl het symbolisch interactionisme rechtstreeks voortvloeit uit het Amerikaans pragmatisme. In de theorieën van A. Schutz vindt de fenomenologie van E. Husserl een sociologische vertaling. Een recente ontwikkeling in dit interpretatieve model is de etnomethodologie, waarin het fenomenologisch ideeëngoed samenvloeit met de Wittgensteiniaanse taaltheorie. De etnomethodologie biedt een grondige herformulering van het Weberiaans sociaal handelingsbegrip. In deze herformulering staat niet langer de intentionaliteit van de actor centraal, maar wel de methodiek van het alledaagse handelen. Een beknopte schets van het etnomethodologisch perspectief kan voldoende duidelijk maken hoe de etnomethodologen in hun sociologieopvatting een opvallende overeenkomst vertonen met de nieuwe ontwikkeling in het hermeneutisch denken. Uit deze vaststelling is bij A. Giddens een positieve belangstelling gegroeid voor het etnomethodologisch onderzoekswerk.

Met de term "etno-methodologie" omschrijft H. Garfinkel (1967) een sociologische onderzoeksbenadering die de methodiek van het alledaagse handelen bestudeert. Dit studiedomein bleef in de gangbare sociologiebenaderingen onbevraagd omdat als een vanzelfsprekendheid aangenomen werd dat we in staat zijn om te begrijpen wat de ander zegt of doet. Verlaten we deze assumptie dan dringt zich de vraag op hoe, met welke praktijken en procedures, we onuitgesproken maar noodzakelijke vooronderstellingen hanteren om een sociale interactiesituatie voor elkaar waarneembaar, herkenbaar en begrijpbaar op te bouwen. De etnomethodologie formuleert hier een empirisch onderzoeksproject om uit te diepen welke activiteiten, routines en bekwaamheden er betrokken zijn wanneer we, zoals

M. Weber zei, een "subjektiv gemeinte Sinn" verbinden aan onze handelingen. Opdat ons praktisch, communicatief omgaan met elkaar een ordelijk verloop zou kennen, ontwikkelen we een variëteit aan interpretatieprocedures (zie Cicourel, 1973: 52-56). We veronderstellen routinematig dat iedereen deze procedures hanteert om, op een voor elkaar consistente en coherente wijze, betekenis te verschaffen aan elkaars handelingen. Deze hermeneutische activiteit behoort dus tot de routinebekwaamheden van ons alledaagse leven. Het proces van "deutend Verstehen", waarmee M. Weber aan de sociologie een eigen methodologie wou toekennen, vinden we hier terug op het niveau van het alledaagse handelen als de methode waarmee we op een bekwame wijze betekenisvolle sociale interacties opbouwen. Wat sociologen doen in hun onderzoeken is niet zo geheel verschillend met wat actoren in hun alledaagse activiteiten doen. Met hun studie van de methodiek van het alledaagse handelen heeft de etnomethodologie het "Verstehen" geherformuleerd tot een ontologisch kenmerk van alle vormen van intersubjectief begrijpen.

Vanuit dit ontologisch standpunt wordt de hermeneutiek als kenprobleem door de etnomethodologie geheroriënteerd tot een empirische studie van het onvermijdelijk, indexicaal karakter van onze taal en onze handelingen. Het vertrekpunt hierbij is de bewering dat de betekenis van onze uitspraken of gedragingen niet ondubbelzinnig verbonden is met wat we zeggen of doen. Aan M. Weber kunnen we de verdienste toeschrijven dat hij in zijn handlingsbegrip het betekenselement centraal geplaatst heeft. Het is echter H. Garfinkel (1963) die in zijn "experimentele demonstraties" de aandacht gevestigd heeft op het indexicaliteitsprobleem. Alhoewel onze uitspraken en onze handelingen steeds "a sketchy, partial, incomplete, masked, elliptical, concealed, ambiguous or misleading version" zijn van de bedoelde betekenis, zijn we routinematig in staat tot begrijpen (Garfinkel, 1967: 27). De actor bezit niet alleen een creatieve competentie tot betekenisgeving, maar kan ondanks het onvermijdelijk vage, onnauwkeurige en dubbelzinnige karakter van

zijn handelingen bekwaam de bedoelde betekenis demonstreren. Als een onderdeel van de leefwereld die we met anderen delen, hanteren we hiertoe diverse onuitgesproken assumpties en vooronderstellingen om ons handelen als "accountable", als praktisch waarneembaar, herkenbaar en begrijpbaar, voor te stellen.

De interpretatieve proceduren waarmee actoren in hun alledaagse interacties deze "accountability" realiseren, kunnen empirisch waargenomen worden. Om betekenisgeving te bestuderen hoeven we niet terug te grijpen naar mentale activiteiten van het individuele bewustzijn. De etnomethodologie vermijdt dit psychologisme door het talig karakter van onze sociale activiteiten te benadrukken. Taal is de schakel die bij M.Weber ontbrak om zijn opvatting sluitend te maken dat betekenissen weliswaar verwijzen naar motieven en intenties van de actor, maar om kenbaar te zijn geen volledige identificatie met de ervaringswereld van de ander behoeven: "(...) man braucht nicht Cäsar zu sein, um Cäsar zu verstehen." (Weber, 1921: 543). In het proces van intersubjectief begrijpen is taal de grondvoorwaarde voor een zinvolle interpretatie. Onze subjectieve ervaringen stellen we voor onszelf begrijpelijk in termen die de taal ons aanreikt. Het begrijpen van de ander onderstelt dat we intreden in het gehanteerde taalspel. Met dit taalspel als een intersubjectief gedeeld interpretatiekader verliezen betekenisgevingen hun subjectivistisch karakter en worden ze publiek toegankelijk. Deze Wittgensteiniaanse taaltheorie is aanwezig in de etnomethodologische studies van alledaagse conversaties. Gesprekpartners bouwen hun uitspraken begrijpbaar op in het licht van een geheel aan praktische overwegingen en omstandigheden die de context uitmaken van het gesprek. Naargelang de context die we relevant achten verschijnt een uitspraak als een verontschuldiging, een grap, een aanklacht, een beschuldiging, een lasterlijke aantijging, een rationalisatie of een verantwoording. We kunnen menen dat de spreker sprak in beeldspraak, op een cryptische, verhalende, ironische, demagogische, eufemistische, vragende of antwoordende wijze of met de bedoeling te liegen,

iets te verdoezelen of iemand te overtuigen, enz..., of m.a.w. "(...) the recognized sense of what a person said consists only and entirely in recognizing the method of his speaking, of seeing how he spoke." (Garfinkel, 1967: 29).

Met hun empirische studies van alledaagse conversaties en interactiesituaties verschaffen de etnomethodologen ons een nauwkeuriger beeld van het fenomeen dat door M. Weber als "sinnvollen Deutung" omschreven werd. Het "Verstehen" is niet enkel de unieke kenmogelijkheid van de sociologie, maar is een praktijk die we in ons alledaagse leven bekwaam beheersen om de ander te begrijpen. Met deze interpretatieve bekwaamheid kunnen we, ondanks het onvermijdelijk indexicaal karakter van onze taal en onze handelingen, een voor elkaar consistente, coherente en zinvolle interpretatie van de werkelijkheid opbouwen. In onze intentionele betrokkenheid op de wereld manifesteren we een praktische vaardigheid waarmee we, veelal routinematig, het betekenisvol karakter van onze activiteiten beheersen en aan anderen begrijpelijk stellen. Kenmerkend voor de menselijke actor is de taal als basisvoorwaarde en mogelijkheid van alle sociale interactie en communicatie. Het alledaagse taalgebruik kan daarom niet zomaar terzijde geschoven worden omwille van haar vermeend onnauwkeurige en incoherente opbouw. In dit taalgebruik wordt de intentionaliteit van de actor openlijk toegankelijk en vinden de actoren een gemeenschappelijk medium om hun sociale activiteiten op een voor elkaar begrijpelijke wijze te organiseren.

Wanneer A. Giddens in 'New Rules of Sociological Method' (1976) een positieve kritiek formuleert t.a.v. de etnomethodologie, gaat hij stroomopwaarts in tegen een vloed aan onvermeend kritische aanvallen op het etnomethodologisch denken. A. Giddens (1977: 165-178; 1979a: 36-47) plaatst de etnomethodologie in een meer gunstig daglicht. Niet alleen hun uitgangspunten, die ze delen met de nieuwe ontwikkeling in het hermeneutisch denken, zijn belangrijk. Uit hun empirisch werk, aangevuld met gelijkaardige analyses uit het oeuvre van E. Goffman, haalt A. Giddens (1984: 68-92, 1987: 109-139) een gede-

tailleerde en verrijkende invulling van wat hij in zijn handelingstheorie als 'knowledgeability' en 'practical consciousness' omschrijft.

4. Kritische beoordeling van een hermeneutische handelingstheorie

In de opbouw van zijn handelingsbegrip heeft A. Giddens enkele belangrijke basisstellingen ingebouwd ontleend aan de recente heropleving van het hermeneutisch denken. Toch behoudt hij in zijn structuratietheorie voldoende afstand met de hermeneutiek, zodat "Although recognizing the significance of the 'linguistic turn', it is not a version of hermeneutics or interpretative sociology." (Giddens, 1984: XXI). Verwijzend naar twee verschillende invalshoeken bouwt A. Giddens een kritische evaluatie op van een hermeneutische handelingstheorie. In een eerste benadering analyseert A. Giddens (1977: 135-164; 1987: 225-252) hoe J. Habermas vanuit zijn communicatietheorie de beperkte reikwijdte van het hermeneutische denken beargumenteert. De tweede invalshoek evalueert de structuralistische kritiek op de hermeneutiek (zie Giddens, 1979b: 9-48; 1987: 73-108). In reactie op deze twee kritische invalshoeken op het hermeneutisch denken onderschrijft A. Giddens de begrensdheid van de 'knowledgeability' van de actor, maar bekritiseert hij de structuralistische aanpak waardoor de actor een epifenomeen wordt.

J. Habermas heeft zijn kritiek op de hermeneutiek in eerste instantie tot uiting gebracht in een invloedrijke commentaar op het denken van H.G. Gadamer. J. Habermas (1970: 251-285) is in zijn beoordeling van het boek "Wahrheit und Methode" van H.G. Gadamer niet over de gehele lijn kritisch. Hij verwelkomt de stelling dat alle begrippen een historisch karakter bezit. Door het "Verstehen" op te vatten als een dialoog tussen tradities wordt de onvermijdelijke inbreng erkend van historisch gesitueerde vooronderstellingen en vooroordelen. De traditie van waaruit we onze dialoog met de ander opbouwen, maakt echter niet enkel het begrijpen mogelijk, maar

legt ook beperkingen op aan dit begrijpen. De hermeneutiek van H.G. Gadamer laat niet toe om deze dialoog te overstijgen zodat deze beperkingen opgeheven worden: "Das hermeneutische Bewusstsein is solange unvollständig, als es die Reflexion der Grenze hermeneutischen Verstehens nicht in sich aufgenommen hat." (Habermas, 1971: 133).

J. Habermas gaat ermee akkoord dat het hermeneutisch begrijpen een noodzakelijke eerste stap is in het proces van "Verstehen", maar hij bestrijdt de universaliteitsaanspraak van de hermeneutiek. De studie van het menselijk handelen kan niet zuiver hermeneutisch zijn, want dat zou inhouden dat de actor een volkomen doorzichtig wezen is. Enkel een kritische zelfreflectie kan de aandacht vestigen op ideologische structuren, op "vals bewustzijn" en op momenten van "gestoorde communicatie". Langs deze weg van de ideologiekritiek bevraagt J. Habermas in zijn "kritische hermeneutiek" de waarheidswaarde van de betekenisgevingen. Om de grenzen van de hermeneutiek te overstijgen kan de psychoanalyse een geschikte uitweg zijn (zie o.a. Habermas, 1971: 133-150). De psychoanalytische therapie brengt onbewuste structuren aan de oppervlakte zodat het individu tot een meer rationele beheersing van zijn handelen kan komen. Freuds theorie kan dus een bijdrage leveren tot wat J. Habermas omschrijft als "Tiefenhermeneutiek", de studie van systematisch verstoorte communicatie.

In de ontwikkeling van J. Habermas' denken kunnen twee periodes onderscheiden worden. In een eerste fase heeft hij aan zijn kritische theorie een epistemologisch fundament willen verschaffen. Dit bereikte een hoogtepunt in zijn boek "Erkenntnis und Interesse" (1968), waarin hij zijn theorie van de drie kenbelangen systematiseert. De hermeneutische interpretatie verschijnt hierin niet als de enige mogelijkheid waarmee mensen hun relatie met de omringende realiteit begrijpelijk kunnen stellen. Naast dit hermeneutisch of praktisch kenbelang, gericht op wederzijds begrip en onderlinge overeenstemming, streven mensen ook een technisch kenbelang na, gericht op een instrumentele beheersing van de causale relaties

in de werkelijkheid. J. Habermas voegt hier nog een derde, namelijk het emancipatorisch kenbelang aan toe, dat de vorige twee overstijgt. Slechts een emancipatorisch kenbelang kan een kritische zelfreflectie tot stand brengen om momenten van onderdrukking en macht in het menselijk handelen door te lichten en een bevrijdende verandering te realiseren.

In een tweede fase verlaat J. Habermas deze epistemologische discussie en tracht hij niet langer de kritische rede te funderen in een kennistheorie. Zijn studie vertrekt nu bij de rede die ingebed is in taal en in communicatie. Deze taalfilosofisch geïnspireerde aanpak wordt op een synthetische wijze uitgewerkt in het boek "Theorie des Kommunikativen Handelns" (1981). Hierin legt J. Habermas (1981-I: 397-427) de verbinding tussen betekenisgeving en validiteit of geldigheid. In onze talige communicatie kunnen drie soorten geldigheidsaanspraken aangeboden worden. We kunnen aanspraak maken op waarheid wanneer we een bewering over de objectieve stand van zaken in de werkelijkheid formuleren. Normatieve juistheid beogen we wanneer we normen en gedragsverwachtingen navorolgen. Op waarachtigheid maken we aanspraak wanneer we onze intenties, wensen en gevoelens tot uiting brengen. We begrijpen elkaar wanneer deze geldigheidsaanspraken als onproblematisch aanvaard worden. Onze communicatieve verhoudingen zijn dus fundamenteel gericht op een rationale, onderlinge overeenstemming.

Om het menselijk handelen ten volle te begrijpen is er echter meer nodig dan deze hermeneutische evaluatie van de geldigheidsaanspraken. Met een kritische zelfreflectie moeten we nagaan in hoeverre onze communicaties beantwoorden aan een machtsvrije, symmetrische gesprekssituatie zonder dwang of manipulatie. Het hermeneutisch model kan dit niet bieden (J. Habermas, 1981-II, 182-228). Bovendien blijft de hermeneutiek werkzaam vanuit een "binnenperspectief"; ze blijft binnen de horizon van de alledaagse leefwereld waarin het communicatieve handelen op een symbolische wijze geproduceerd wordt. Onze maatschappelijke integratie berust echter niet alleen op wederzijds begrip en onderlinge overeenstemming. De ma-

teriële reproductie die zich voltrekt in sectoren zoals economie en staat kan door het hermeneutisch model niet zichtbaar gesteld worden. Een systeemtheoretisch perspectief is noodzakelijk om een kritische diagnose van onze maatschappijstructuren op te bouwen.

Net als J. Habermas plaatst A. Giddens vraagtekens bij de universaliteitsaanspraak van de hermeneutiek. Niet alleen de inbreng van onbewuste processen moet in het handelingsmodel opgenomen worden, maar A. Giddens erkent ook de beperktheden van de 'knowledgeability' van de actor. Wanneer we enkel de bewuste en kundig interacterende actor centraal stellen in een sociaal handelingsbegrip ontsnappen er belangrijke processen aan onze aandacht. A. Giddens spreekt in dit verband van een dubbele begrenzing van de 'knowledgeability' van de actor: enerzijds door onbedoelde handelingsgevolgen en anderzijds door niet-onderkende handelingsvoorwaarden.

Terwijl J. Habermas zich in zijn kritiek enkel richt op de beperkingen van het hermeneutisch denken, heeft het, voornamelijk franstalig, structuralistisch denken de fundamenteën zelf van de hermeneutiek in vraag gesteld. In de hermeneutiek manifesteert zich een homocentrisch denken dat in verschillende vormen terug te vinden is in het sociologisch pluralisme (Lemert, 1979). Dit homocentrisme plaatst het kennend subject in het centrum van het kenproces. Het structuralisme verwerpt dit primaatenschap van het kennend subject en tracht tegelijkertijd de tegenstelling tussen subject en object, tussen humanisme en positivisme te overstijgen.

Enkele voorbeelden van deze homocentrisme-kritiek vinden we in de tekentheorie van F. de Saussure, in Cl. Lévi-Strauss' analyse van het mytisch denken en in de taalfilosofie van J. Derrida (zie Giddens, 1979b: 9-48). M. Foucault volgt deze anti-humanistische tendens van "decentring of the subject", maar behoudt toch zekere reserves ten aanzien van het structuralisme. In "Les Mots et les Choses" analyseert M. Foucault (1966) het ontstaan van dit subjectcentrisme in het Westers denken. Zijn conclusie is dat de "mens" een recente ontdekking

is, gegroeid vanaf het eind van de 18e eeuw. Pas dan verschijnt de mens tegelijkertijd als kenobject en als kensubject. De hieruit voortvloeiende epistemologische structuur is verantwoordelijk voor de methodologische en conceptuele problemen waarmee de menswetenschappen, en de sociologie in het bijzonder, momenteel te kampen hebben (zie Chua, 1980). Gekenmerkt door dit moderne "épistème" slagen de menswetenschappen er niet in om de status van wetenschap te verwerven.

Een uitweg uit deze situatie is slechts mogelijk wanneer we het idee loslaten dat gebeurtenissen in de samenleving enkel begrepen kunnen worden door de diepere betekenissen als achtergrond of oorsprong te achterhalen. M. Foucault (1969) stelt een archeologische methode voor om gebeurtenissen in hun hoedanigheid als gebeurtenis te bestuderen, dus los van elke verwijzing naar oorsprong of dieperliggende betekenis. Zijn archeologie is een beschrijving van, wat hij noemt, het "archief", of m.a.w. van het geheel van vertogen, uitspraken en teksten, die in een historische periode daadwerkelijk geformuleerd werden. Deze beschrijving richt zich op de voorwaarden of regels die het verschijnen of verdwijnen en de effecten van deze vertogen beheersen. Een uitspraak of tekst kan niet begrepen worden enkel vanuit de subjectieve intenties van de auteur, omdat elke uitspraak of elke tekst de mens in velerlei opzichten overstijgt. Wat we zeggen of schrijven maakt deel uit van een complex netwerk van reeds bestaande uitspraken die een bepaalde (machts-)positie ten opzichte van elkaar innemen. In ons taalgebruik zijn we dus onderworpen aan een vertoog met een eigen orde en regels die we nooit volledig kunnen overzien. De betekenis van onze taaluitdrukkingen is geen creatie van ons bewustzijn, maar ontstaat uit het vertoog waaraan we deelnemen.

Door aan het subject elke autonomie te ontkennen haalt M. Foucault het individu uit het centrum van het denken. Toch wil hij aan zijn analyse niet het structuralisme als label verbinden (Dreyfus en Rabinow, 1982: 52-58). Hij verwerpt het bestaan van één structureel niveau van waaruit alle vertogen begrijpelijk worden, want de re-

gels die onze vertogen beheersen zijn in elke historische periode verschillend. M. Foucault voelt zich evenwel sterk verwant met het structuralisme in de mate dat hij hun kritiek op het subjectcentrisme van de hermeneutiek deelt. Deze kloof met het hermeneutisch denken dient evenwel genuanceerd te worden, wanneer we zien hoe ook H.G. Gadamer in zijn hermeneutische opvatting afstand neemt van een subjectieve inleving in de ervaringswereld van de ander. M. Foucault en H.G. Gadamer komen hier tot dezelfde conclusie. Een tekst of handeling kan een autonome betekenis verwerven los van de intentionele creativiteit van de auteur (zie Hekman, 1986: 171-187). Toch wijst M. Foucault, in navolging van het structuralistisch denken, elke handelingstheorie af waarin de intenties van de actor centraal staan. Als resultaat verschijnt de actor slechts als een epifenomeen ingebed in een structureel netwerk van voorwaarden en regels die het verloop in de samenleving beheersen.

A. Giddens deelt met J. Habermas de opvatting over de begrensdheid van het hermeneutisch perspectief, maar de fundamentele kritiek van het structuralisme, zoals dit ondermeer door M. Foucault verwoord wordt, kan hij niet onderschrijven. De structuralistische poging tot een 'de-centring of the subject' heeft geresulteerd in een volledige verdwijning van het subject uit het handlingsmodel: "The pressing task facing social theory today is not to further the conceptual elimination of the subject, but on the contrary to promote a recovery of the subject without lapsing into subjectivism." (Giddens, 1979b: 44). Een dergelijke subjectivistische theorie vermijdt A. Giddens door in zijn handlingsmodel niet de intentie, maar wel de 'praxis' centraal te stellen. Hierbij erkent hij de reflexieve handlingsbekwaamheid van de actor, zodat het subject, nu als 'agent', toch een centrale component wordt in het handlingsmodel.

5. Besluit

In Giddens' structuratietheorie wordt de actor erkend in zijn creatieve handelingsbekwaamheid, in zijn kundige betrokkenheid op het sociale leven en in zijn reflexieve beheersing van het handelingsproces. Toch betekent dit niet dat A. Giddens het menselijk handelen gaat verklaren vanuit haar intentionaliteit of doelgerichtheid. Het menselijk handelen wordt het best gekarakteriseerd met het begrip 'praxis'. Met dit handelingsbegrip richt A. Giddens (1979a: 80) zich op 'handelingspraktijken' als een voortgaande reeks van praktische activiteiten, waardoor hij beter het sociaal gereguleerde en contextgebonden karakter van het menselijk handelen tot uiting kan brengen. Hierdoor plaatst A. Giddens, in reactie op het structuralistisch denken, de actor terug centraal, niet als een intentioneel subject maar als een 'knowledgeable agent'.

Met deze herformulering van de actor tot 'agent' en van het handelen tot 'praxis' beargumenteert A. Giddens de onmogelijkheid om een 'natuurwetenschap van de samenleving' op te bouwen. In het 'orthodox' model van sociologiebeoefening, door Giddens (1981b) omschreven als een alliantie tussen naturalisme, functionalisme en evolutionisme, ziet hij een verklaringsmodel werkzaam waarin het menselijk handelen beheerst wordt door sociale krachten waarop de actor geen vat heeft. Alhoewel A. Giddens de 'knowledgeability' van de actor in zijn verklaringsmodel wil inbrengen, behoudt hij toch de notie van 'unintended consequences of action' als een onmiskenbaar bestanddeel van het menselijk handelen. Echter dit onbedoeld karakter van vele handelingsgevolgen heeft niet per definitie nood aan een verklaring in termen van functionele vereisten of systeembehoeften.

Welke weg de socioloog dan wel moet uitgaan in zijn verklaringsarbeid past A. Giddens toe in zijn maatschappijkritische analyse van de ontwikkeling van het kapitalisme (zie Giddens, 1981a en 1985). Opgevat als een re- en de-constructie van het historisch materialisme bekritiseert Giddens hierin elke evolutietheorie die histo-

rische maatschappelijke verandering bekijkt als het resultaat van een 'ontvouwings'-proces van krachten die immanent en onafwendbaar werkzaam zijn in de samenleving. Zo kan Giddens (1984: 246-255), bijvoorbeeld, niet de mening toetreden dat de vorming van de moderne staten resulteert uit een behoefte van het industrieel kapitalisme of uit de noden voortvloeiend uit expansieve bevolkingstoename. In een verklaring van het proces van groeiend centraal staatsgezag mag niet verwaarloosd worden dat de hierin betrokken actoren niet onwetend waren over vormen van politieke organisatie die elders of vroeger reeds bestonden. De keuze voor de vorm van 'natiestaten' is daarom niet het noodzakelijke en automatische antwoord op sociale krachten zoals bevolkingsdruk of economische groei. Toch mag dit niet betekenen dat de betrokken actoren een duidelijk plan van maatschappelijke verandering voor ogen hadden die ze alsdusdanig uitvoerden. Veeleer moet een verklaring gezocht worden in een mengeling van bedoelde en onbedoelde gevolgen van beslissingen of handelingspraktijken die deze actoren genomen of uitgevoerd hebben om hun invloed en gezag te vrijwaren. A. Giddens pleit daarom voor een verklaringsmodel waarin aan instituties en sociale systemen geen teleologische eigenschappen toegeschreven worden, maar waarin wel de (re)productie van zich door tijd en ruimte uitstreckende handelingspraktijken begrepen wordt vanuit de, door niet-onderkende voorwaarden en onbedoelde gevolgen, begrensde kennisbekwaamheid van de actor.

BIBLIOGRAFIE

- BAUMAN, Z. (1978), *Hermeneutics and social science. Approaches to understanding*. London: Hutchinson.
- BLEICHER, J. (1980), *Contemporary hermeneutics. Hermeneutics as method, philosophy and critique*. London: Routledge & Kegan Paul.
- CHEW, S.C. (1982), "From Dilthey to Habermas: reflections on 'Verstehen', Hermeneutics and Language", *Current Perspectives in Social Theory*, 3: 57-72.
- CHUA, B.H. (1980), "The structure of the contemporary sociological problematic: a Foucaultian view", *The American Sociologist*, 15: 82-93.
- CICOUREL, A. (1973), *Cognitive Sociology. Language and Meaning in Social Interaction*. Harmondsworth: Penguin.
- COHEN, I.J. (1987), "Structuration Theory and Social Praxis", pp. 273-308 in: A. Giddens and J. Turner (eds.) *Social Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- DILTHEY, W. (1883), *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, Leipzig.
- DILTHEY, W. (1910), "Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften", pp. 77-188 in: *Gesammelte Schriften*, Band VII, Leipzig.
- DREYFUS, H.L. and P. RABINOW (1982), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The Harvester Press.
- FOUCAULT, M. (1966), *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard.
- FOUCAULT, M. (1969), *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- GADAMER, H.G. (1975), *Truth and Method*. London: Sheed & Ward. (oorspronkelijke versie verscheen in 1960 als "Wahrheit und Methode").

HET HANDELINGSBEGRIIP IN A. GIDDENS' STRUCTURATIETHEORIE

- GARFINKEL, H. (1963), A conception of, and experiments with, "Trust" as a conditions of stable concerted actions, pp.187-238, in O.J.Harvey (ed.), *Motivations and Social Interactions, Cognitive Determinants*. New York: Ronald Press.
- GARFINKEL, H. (1967), *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1977), *Studies in Social and Political Theory*. London: Hutchinson.
- GIDDENS, A. (1979a), *Nieuwe regels voor de sociologische methode. Een positieve kritiek op de interpretatieve sociologie*. Baarn: Ambo (oorspronkelijke versie verscheen in 1976 als 'New Rules of Sociological Method').
- GIDDENS, A. (1979b), *Central Problems in Social Theory. Action, structure and contradiction in social analysis*. London: The Macmillan Press.
- GIDDENS, A. (1981a), *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Volume 1: Power, property and the State*. London: Hutchinson.
- GIDDENS, A. (1981b), 'Time and Space in Social Theory: Critical Remarks upon Functionalism', in: *Current Perspectives in Social Theory*, 2: 3-13.
- GIDDENS, A. (1982), *Profiles and Critiques in Social Theory*. London: Macmillan.
- GIDDENS, A. (1984), *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1985), *The Nation State and Violence. Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1987), *Social Theory and Modern Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- HABERMAS, J. (1968), *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

- HABERMAS, J. (1970), *Zur Logik der Sozialwissenschaften. Materialien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- HABERMAS, J. (1971), "Der Universalitätsanspruch der Hermeneutik", pp. 120-159 in K.O. Apel, e.a. (red.), *Hermeneutik und Ideologiekritik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- HABERMAS, J. (1981), *Theorie des Kommunikativen Handelns. Band I: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Band II: Zur Kritik der funktionalistischer Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- HEIDEGGER, M. (1927), *Sein und Zeit*. Halle: Niemeyer.
- HEKMAN, S.J. (1986), *Hermeneutics and the Sociology of Knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- KUNNEMAN, H. (1986), *De waarheidstrecter. Een communicatietheoretisch perspectief op wetenschap en samenleving*. Meppel: Boom.
- LEMERT, C.C. (1979), *Sociology and the Twilight of Man. Homocentrism and Discours in Sociological Theory*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- MUELLER-VOLMER, V. (1985), *The hermeneutics reader*. New York: Continuum.
- OLIVER, I.J. (1983), "The 'old' and 'the 'new' hermeneutic in sociological theory", *The British Journal of Sociology*, 34(4): 519-553.
- OUTHWAITE, W. (1975), *Understanding Social Life. The Method called Verstehen*. London: George Allen & Unwin.
- RUEBENS, M. (1986), "Actoren en structuren in de sociologie van Giddens en Habermas", *Tijdschrift voor Sociologie*, 7(3): 573-600.
- SCHUTZ, A. (1932), *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, Wien: J. Springer Verlag.

HET HANDELINGSBEGRIP IN A. GIDDENS' STRUCTURATIETHEORIE

- STONE, B.L. (1985), "Interpretive sociology and the new hermeneutics", *Studies in Symbolic Interaction*, 6: 3-29.
- WEBER, M. (1921), "Soziologische Grundbegriffe", pp. 541-581 in M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, J.C.B. Mohr (vierde her-nieuwde druk van 1973).